

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Конкурентоспроможність є поняттям, часто використовуваним як в макро, так і в мікроекономічному контексті, з метою оцінки економіки держави в цілому або діяльності конкретного підприємства. Сучасні умови, що характеризуються розвитком ринкової економіки, включенням України в процес глобалізації, зростанням відкритості української економіки, з одного боку, і пролонгованим впливом на економіку наслідків світової економічної кризи, розширенням поля конкуренції вже не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку, з іншого, вимагають підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Конкурентоспроможність підприємства — це його властивість, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку [3].

У щорічному звіті про глобальну конкурентоспроможність, запровадженому Світовим економічним форумом (World Economic Forum), конкурентоспроможність визначається як «комплекс організацій, стратегій та факторів, які визначають рівень ефективності в країні», а «високий рівень ефективності, у свою чергу, уможливорює сталий рівень добробуту, досягнення якого економіка може забезпечити» [2]. У цьому контексті актуально дослідити спроможності країни використовувати новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для управління конкурентоспроможністю.

Теоретичні основи природи конкуренції заклали класики економічної теорії Сміт А., Рікардо Д., Шумпетер Й. та інші вчені. Питанням вивчення управлінського підходу до конкурентоспроможності підприємств, а також її оцінки присвячені роботи Ансоффа І., Котлера Ф., Портера М. та інших. Серед українських авторів внесок у дослідження проблем управління конкурентоспроможністю на всіх рівнях внесли такі вчені: Амоша А., Геєць В., Кваснюк Б., Жаліло Я., Тарнавська Н. та інші.

Разом з тим потребують розвитку як методологія, так і концептуальні підходи до вирішення завдання підвищення конкурентоспроможності підприємства. Все це обумовлює необхідність і значимість додаткових досліджень в цьому напрямку.

Метою статті є дослідження факторів підвищення конкурентоспроможності підприємств України, визначення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які забезпечують фактори підвищення конкурентоспроможності підприємств, і запропонування концептуальної схеми управління конкурентоспроможністю підприємств.

Міжнародний досвід свідчить, що ІКТ значно інтегровані в щоденне життя і стали важливим інструментом у бізнес-стратегіях, діяльності влади та наданні державних послуг в передових державах Європи, Азії та в США [1, 2]. Розвиток ІКТ відбивається на всіх секторах економіки, сприяючи економічному зростанню та процвітанню.

Рейтинг України згідно індексу конкурентоспроможності та його складовим — індексам технологічної і мережевої готовності — низький. За даними звіту Світового економічного форуму 2011–2012 рр., Україна за глобальним індексом конкурентоспроможності (GCI — Global Competitiveness Index) посідає 82 місце серед 142 країн світу. Це нижче, ніж всі держави — члени ЄС та більшість країн СНД. Рейтинг України за індексом технологічної готовності (TR — Technological Readiness) такий же низький — 82 місце. За індексом мережевої готовності (NRI — Networked Readiness Index) Україна зайняла 75-е місце [2].

Все це свідчить про надзвичайно низьке використання ІКТ підприємствами та установами, і необхідність надання цьому першочергового значення (навіть з урахуванням того, що є прогрес — в минулому році в цьому рейтингу було 90 місце). Сектори інформаційних та комунікаційних технологій — це ті сфери в економіці України, що зараз швидко розвиваються і пропонують величезні можливості для інвестицій та збільшення конкурентоспроможності країни [1].

Позитивним також є такий момент, що Глобальний індекс інноваційної активності (GI — Global Innovation Index) трохи вищий, ніж інші індекси, і в 2011 році рейтинг України згідно цьому індексу відповідає 60 місцю серед 125 досліджених INSEAD (міжнародним інноваційним дослідним інститутом) країн світу.

Підвищення конкурентоспроможності є необхідною умовою для інтеграції країни в глобальну економіку. Серед основних методів аналізу в економічній літературі виділяється факторний аналіз — аналіз впливу окремих елементів конкурентоспроможності підприємства на загальні економічні показники. При цьому, по-перше, неможливо, а по-друге, немає необхідності намагатися оцінити вплив усіх факторів на конкурентоспроможність. Навпаки, важливо навчитися виділяти значимі для конкурентоспроможності конкретного підприємства фактори і управляти їх впливом, в тому числі за допомогою впровадження інноваційних ІКТ.

Фактори, що визначають глобальний індекс конкурентоспроможності GCI, не є взаємовиключними, два або декілька з них можуть бути однаково значущими для конкретної економіки або підприємства. Тому GCI, згідно методології дослідження Світового економічного форуму, виводиться на базі 12 факторів, що впливають на конкурентоспроможність економічної системи. Результат визначається як середньозважений показник складових.

При цьому, хоча вага кожного з показників для визначення індексу GCI і однакова, вони мають різне значення для визначення стадії розвитку економіки.

Відповідно з економічною теорією стадій розвитку, GCI припускає, що на початковій стадії країни підтримують свою конкурентоспроможність за допомогою забезпечення основних, базових факторів та вимог — використовують некваліфіковану робочу силу та природні ресурси. Підприємства конкурують за допомогою регулювання ціноутворення, виробляють і продають тільки основні продукти чи товари, низька продуктивність праці відображається у низькій заробітній платі. Підтримання конкурентоспроможності економіки на даній стадії розвитку залежить в основному від добре функціонуючих державних і приватних установ (фактор 1), розвиненої інфраструктури (фактор 2), стабільного макроекономічного середовища (фактор 3), і виробничих сил, які отримали, принаймні, базову освіту (фактор 4). Також такі економіки часто виявляються сировинними — функціонують за рахунок продажу своїх природних ресурсів, які є дешевим джерелом розвитку для інших економік. Цю стадію розвитку економіки Світовий економічний форум називає «factor-driven economies» — сировинна економіка.

Закономірно, коли країна стає більш конкурентоспроможною, продуктивність зростає і заробітна плата також починає зростати з випереджаючим розвитком. Країна переходить в стадію розвитку, відповідну ефективному управлінню. Підприємства повинні розробити більш ефективні виробничі процеси і підвищити якість продукту, оскільки заробітна плата, що зростає, перешкоджає підвищенню цін. На цій стадії конкурентоспроможність в більшому ступені залежить від вищої освіти і навчання (фактор 5), ефектив-

них товарних ринків (фактор 6), ефективних ринків праці (фактор 7), розвинених фінансових ринків (фактор 8), можливості використовувати переваги існуючих технологій (фактор 9) і розвинутості внутрішнього або зовнішнього ринків (фактор 10). Цю стадію розвитку економіки Світовий економічний форум називає «efficiency-driven economies» — ефективна економіка.

Нарешті, коли країни переходять на інноваційну стадію розвитку, заробітна плата зростає вже настільки, що вони в змозі витримати таке підвищення і пов'язаний з ним рівень життя, тільки якщо їх підприємства в змозі конкурувати на ринку з новою та унікальною продукцією. На цій стадії компанії повинні конкурувати, створюючи товари з використанням наукомістких складних виробничих процесів (фактор 11), а також інновацій (фактор 12). Цю стадію розвитку економіки Світовий економічний форум називає «innovation-driven economies» — інноваційна економіка.

Таким чином, можна сказати, що, крім абсолютних значень кожного з показників, для визначення значення індексу GCI запропонований також відносний показник важливості кожної з груп показників, і він залежить від конкретної стадії розвитку країни. Тобто визначити конкретну стадію розвитку країни можна з урахуванням відносної важливості факторів конкурентоспроможності, які є актуальними для економіки.

Ваги, відповідні кожній групі чинників на кожній стадії розвитку, розраховані і наведені в [2]. Між стадіями розвитку реалізовані плавні переходи (транзити).

Два критерії використовуються для виокремлення країн за стадіями розвитку. По-перше, це рівень ВВП на душу населення за ринковим обмінним курсом. Ці широко доступні дані використовується в якості відправної точки для заробітної плати, тому що співставних даних за заробітною платою немає у вільному доступі для всіх країн, охоплених дослідженням. Для країн з високою залежністю від корисних копалин ВВП на душу населення не є єдиним критерієм для визначення стадії розвитку. Другий критерій визначає ступінь, з яким країна використовує свої природні ресурси. Для цього вимірюється частка експорту мінеральних товарів у загальному обсязі експорту (товарів та послуг), виходячи з того, що країни, які експортують більше 70 відсотків корисних копалин (аналізуються дані в середньому за п'ять років) в значній мірі можна віднести до країн з сировинною економікою.

Будь-які країни, що знаходяться на першій або другій стадії розвитку економіки, вважаються країнами з «перехідним періодом» економіки.

Економіка України зараз відповідає транзити (плавному переходу) від стадії сировинної економіки до стадії ефективної економіки. Для порівняння, країни, що лідирують у рейтингу конкурентоспроможності, відносяться до 3-го (інноваційного) типу розвитку. Економіка РФ за оцінками Світового економічного форуму відповідає транзити від стадії ефективної економіки до стадії інноваційної економіки (незважаючи на те, що дуже часто в оцінках економістів всього світу звучить думка, що економіка Росії сировинна).

Таким чином, стає очевидним, що управління конкурентоспроможністю підприємств є системною задачею, оскільки конкурентоспроможність конкретного підприємства не тільки залежить від безлічі внутрішніх факторів, а й тісно пов'язани з рівнем розвитку економіки країни в цілому. Одне конкретне підприємство країни з сировинною стадією розвитку економіки не може досягти рівня конкурентоспроможності, рівного рівню підприємства країни з ефективною і, тим більше, з інноваційною стадією. Для переходу від стадії до стадії держава повинна забезпечувати сприятливий клімат для розвитку підприємств. Однак, як і будь-яка система, держава має зворотні зв'язки, і підвищення конкурентоспроможності підприємств із допомогою впливу факторів з другої групи поступово допоможе економіці країни перейти до стадії ефективної економіки, і потім конкурувати з підприємствами країн з аналогічною стадією і розвиватися далі, з використанням інноваційних технологій.

Рейтинг України, відповідний кожному із 12 факторів, що враховуються при визначенні індексу GCI, зображений на рис. 1. Аналіз діаграми дозволяє зробити висновок, що найбільш позитивними складовими для конкурентоспроможності України на сьогодні є

розвиненість внутрішнього та зовнішнього ринків (II група, фактор 10), розвиток систем вищої освіти і навчання (II група, фактор 5), ефективність ринку праці (II група, фактор 7), розвиненість інфраструктури (I група, фактор 2), розвиток систем охорони здоров'я і надання базової освіти (I група, фактор 4), ступінь використання інновацій (III група, фактор 12).

Поки Україна знаходиться на етапі забезпечення так званих «підсилювачів ефективності» — факторів групи 2 (вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір ринків). Також підприємства можуть поступово в різних галузях забезпечувати фактори групи 3 (використання найскладніших виробничих процесів та інновацій). Пріоритетність забезпечення того чи іншого фактора — завдання управління конкурентоспроможністю підприємства.

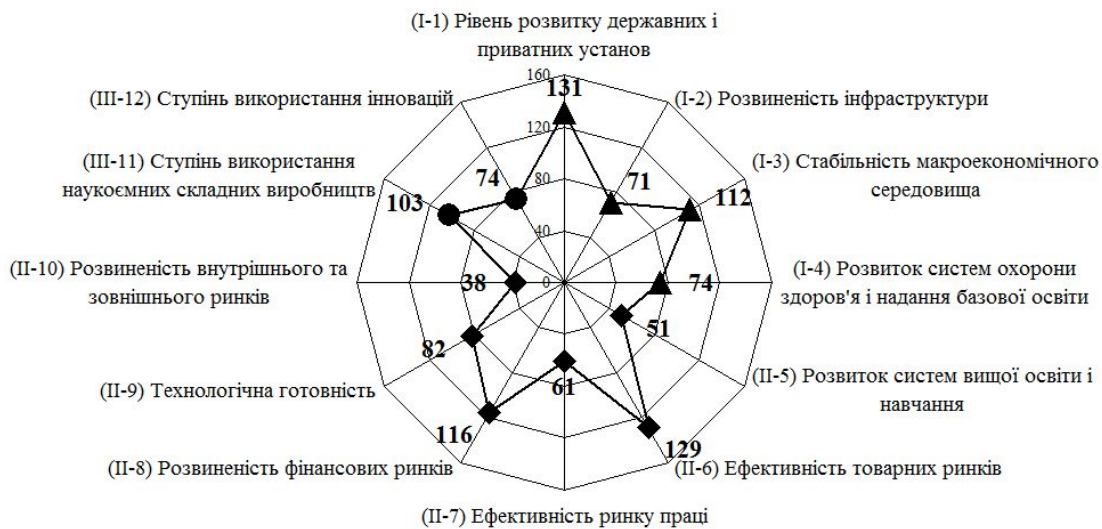

Рис. 1. Діаграма конкурентоспроможності економіки України за складовими індексу GCI з урахуванням розбиття на групи факторів за стадіями розвитку економіки

Згідно з дослідженням агентства USAID (United States Agency for International Development), інформаційно-комунікаційні технології є каталізатором для підвищення конкурентоспроможності підприємств. Для цього підприємства можуть використовувати інформаційно-комунікаційні технології в трьох напрямках [4]:

- 1) вивчення і зв'язок з ринками;
- 2) модернізація і підвищення продуктивності праці;
- 3) створення горизонтальних і вертикальних зв'язків з постачальниками та іншими підприємствами в своїх галузях.

З урахуванням стадій розвитку економіки країни та факторів, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності, і варіантів використання для забезпечення цих факторів інформаційно-комунікаційних технологій, було розроблено концептуальну схему управління конкурентоспроможністю підприємств, представлену на рис. 2.

Перший напрямок — отримання підприємствами завдяки поширенню глобальної мережі Інтернет нових джерел інформації про ринки, а також встановлення зв'язків з існуючими та новими ринками інноваційними способами. Підприємства можуть створити зв'язки як з глобальними, так і з локальними ринками.

- Зокрема, все це можуть реалізувати наступні канали:
- торговельно-промислові асоціації (реалізація моделі електронної комерції B2B);
  - фінансові інститути галузі та інвестиційний бізнес-аналіз;
  - сайти газет / журналів;
  - корпоративні сайти;
  - календар галузевих виставок та інших подій;

- звіти консалтингових фірм;
- прес-релізи;
- блоги;
- звіти організацій-донорів;
- звіти уряду.

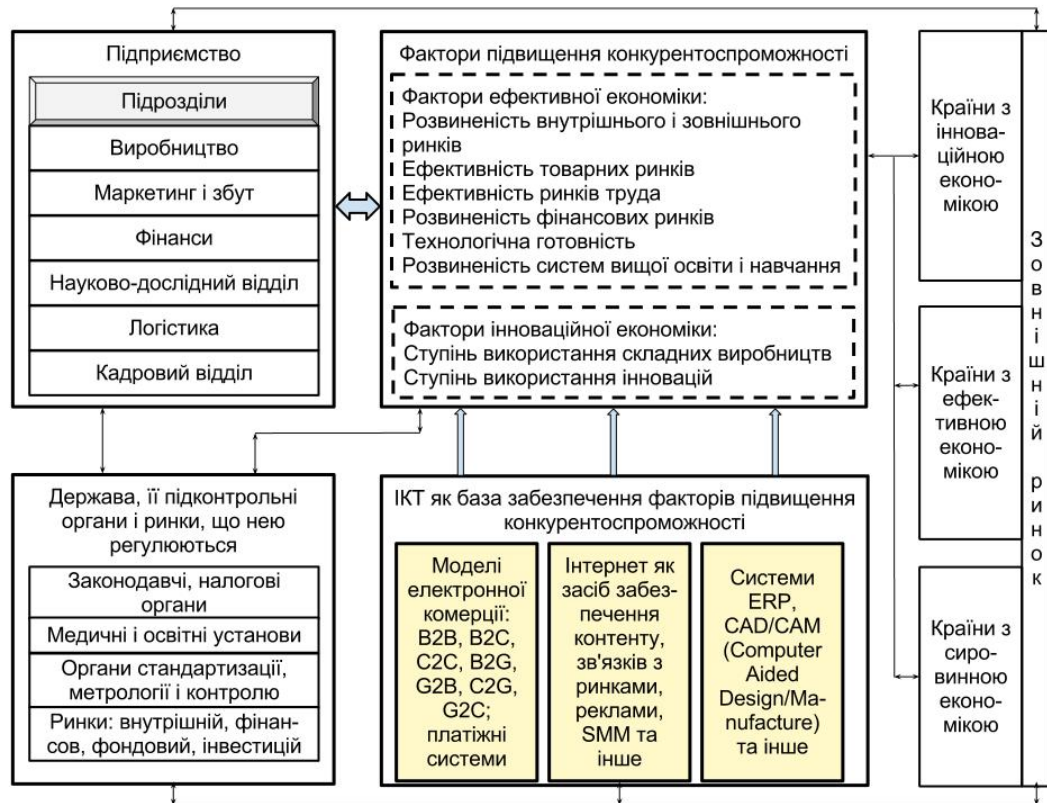

Рис. 2. Концептуальна схема управління конкурентоспроможністю підприємств на основі інформаційно-комунікаційних технологій

З усіх трьох напрямів використання ІКТ даний найбільш реалізував свій потенціал як у зарубіжних країнах, так і в Україні, а саме в рекламі, продажу продукції, аналізі ситуації на ринку в динаміці і маркетингових дослідженнях підприємств. Причин кілька. Одна з них — необхідні технології відносно доступні. Крім того, ці технології, як правило, не вимагають значних змін бізнес-процесів підприємств (тобто, зазвичай, жодному підприємству реінжиніринг не потрібний). І третє — підприємства більш охоче впроваджують технології, спрямовані на збільшення доходів, ніж на скорочення витрат.

Підприємства також можуть використовувати Інтернет для пошуку потенційних клієнтів шляхом вивчення сайтів — представництв, аналітичних досліджень незалежних авторів і оглядів блогерів, які охоплюють специфічні сектори або великі фірми. Соціальні мережі, такі, як FaceBook, LinkedIn, створили можливості дізнатися контакти потенційних клієнтів, організувати цільові групи з просування бренда або компанії і т. п.

Підприємства можуть використовувати Інтернет для продажу продукції за допомогою спеціалізованих електронних торговельних площадок, які функціонують по моделі електронної комерції B2B (бізнес для бізнесу). В Росії і в Україні найбільш відома міжнародна площадка B2B-Center, а також отримали визнання галузеві площадки. Також багато промислових гігантів використовують власні системи закупівель для управління перевіреними постачальниками, обміну виробничими даними та управління запасами.

Ефективним прикладом впровадження ІКТ з метою підвищення конкурентоспроможності є підключення до глобальної мережі в секторі туризму. Готелі, що підключені

до глобальних розподільних систем (Global Distribution Systems — GDS), дозволяють туристичним агентствам і споживачам по всьому світі забронювати номери.

Втілення моделі електронної комерції бізнес-споживач (B2C) породило новий тип підприємств торгівлі і послуг, бізнес-процеси яких безпосередньо залежать від ІКТ.

Другий напрямок впровадження ІКТ в діяльність підприємств — впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для модернізації та підвищення продуктивності. При цьому можуть бути задіяні наступні внутрішні фактори підвищення конкурентоспроможності: зменшення операційних витрат, зменшення відходів, досягнення більших результатів.

В Україні поки не достатньо опрацьований другий напрямок, що підтверджує оцінка стадії розвитку економіки лише як перехідної від сировинної до ефективної. В результаті на конкурентоспроможність підприємств на зовнішньому ринку впливають відсутність сучасних ІКТ на виробництві, висока енергоємність, нераціональне використання ресурсів, відсутність циклів відновлюваної енергії. Модернізація і підвищення продуктивності праці також припускають використання ІКТ для аудиту та контролю на відповідність вимогам міжнародної сертифікації, виробничого контролю, технічного обслуговування.

Є кілька моделей електронної комерції, впровадження яких у сфері діяльності держави і господарюючих суб'єктів дозволить поліпшити зовнішні фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємств будь-якої галузі.

Зокрема, транзакційні витрати і ризик платежів готівкою можуть бути знижені за рахунок використання систем електронних платежів, проте для цього необхідна законодавча основа поняття електронних грошей та визначення їх емітентів, чого в Україні теж ще немає. Проте вже зараз функціонують системи Інтернет-банкінгу, запроваджені банківські зарплатні проекти, щоб допомогти підприємствам знизити операційні витрати, пов'язані з виплатою заробітної плати. Є ряд ІКТ-послуг, доступний підприємствам в системах Інтернет-банкінгу: оплата комунальних послуг, B2B угод та ін. Держава в рамках реалізації моделі B2G (бізнес-влада) має надати можливість підприємствам сплачувати через Інтернет щомісячні податки, що знизить операційні витрати як підприємствам, так і державі.

Третій напрям впровадження ІКТ в діяльність підприємств фокусується на використанні ІКТ для створення або зміцнення вертикальних або горизонтальних зв'язків між підприємствами. Інтеграція підприємств за допомогою ІКТ може забезпечити конкурентну перевагу за рахунок поліпшення комунікації та узгодження робочих процесів і систем. Завдяки зростанню широкосмугового доступу та мобільного зв'язку, ІКТ допомагають створювати або зміцнювати зв'язки між підприємствами однієї й тієї ж галузі і між підприємствами та організаціями, що надають допоміжні послуги, наприклад, фінансові чи транспортні. Використання ІКТ для підтримки вертикальних зв'язків часто використовуються великими підприємствами для управління ланцюгами поставок.

Таким чином, дослідження факторів підвищення конкурентоспроможності дозволило визначити інформаційно-комунікаційні технології, які їх забезпечують, і запропонувати концептуальну схему управління конкурентоспроможністю підприємств України.

Література

1. Ducker M. Information communication technology (ICT) as a catalyst to enterprise competitiveness. Research report [Electronic resource] / Mike Ducker, Judy Payne // USAID/EGAT/EG. — Washington, United States: 2010. — 37 p. — Mode of access: <URL: <http://egateg.usaid.gov/sites/default/files/ICT%20as%20a%20Catalyst%20Final.pdf>>.
2. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2011– 2012 [Electronic resource] / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin // World Economic Forum. — Geneva, Switzerland: 2011. — 527 p. — Mode of access: <URL: <http://gcr.weforum.org/gcr2011>>.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер ; пер. с англ. под науч. ред. С. Г. Жильцова. — [12-е изд.]. — СПб. : Питер, 2012. — 816 с.
4. Партнерство з метою підвищення конкурентоспроможності економіки України [Електронний ресурс] / Американська торгівельна палата в Україні. — Київ, 2012. — 120 с. — Режим доступу: <URL: <http://www.chamber.ua/files/documents/updoc/publications/15363/ACC-Partnership-2011-ukr.pdf>>.